

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

QISHLOQ XO'JALIGINI JOYLASHTIRISHNING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Bo'ronova shaxrizoda Komiljon qizi
Abloqulova Gulina Normamat qizi
Sarifova Durdona Oybek qizi
Abdulhamidova Sevara Umidjon qizi

Annotatsiya: Qishloq xo'jaligini joylashtirish bu alohida tur mahsulotlar ishlab chiqarishni mamlakatning viloyat, tuman va boshqa hududlari bo'ylab taqsimlash bo'lib, jarayon uzoq davom etuvchi ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishiga ko'ra o'zgaruvchandir. Qishloq xo'jaligining eng to'liq joylashtirilishi ushbu hududda ma'lum turdagi mahsulot ishlab chiqarish hajmi hamda u yoki bu turdagi yalpi va tovar mahsulotlarining umumiy hajmidagi alohida hududlarning hissasi kabi ko'rsatkichlar bilan izohlanadi. Qishloq xo'jaligini joylashtirish quyidagi tamoyillarga asoslanadi.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, iqtisod, ishlab chiqarish, ijtimoiy hayot, qaror, qonunlar, iqtisodiy ahamiyat.

Abstract: The localization of agriculture is the distribution of the production of certain types of products across regions, districts and other regions of the country, and the process is variable according to the development of long-term production forces. The most complete placement of agriculture is explained by indicators such as the volume of production of a certain type of product in this area and the contribution of individual regions to the total volume of gross and commodity products of this or that type. The settlement of agriculture is based on the following principles.

Key words: agriculture, economy, production, social life, decision, laws, economic importance.

KIRISH

Qishloq xo'jaligini joylashtirish mehnatning ijtimoiy bo'linishi, geografik (hududiy) bo'linishining bir shakli bo'lib, u qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining o'ziga xos xususiyatlaridan yuzaga keladi. Umumiy ko'rinishda u o'zida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini hududlar bo'yicha ma'lum tam oyillar asosida va qator omillar ta'sirida shakllangan tabiiy, ijtimoiy, demografik, siyosiy sharoitlarga ko'ra taqsimlanishini ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligini joylashtirish bu alohida tur mahsulotlar ishlab chiqarishni mamlakatning viloyat, tuman va boshqa hududlari bo'ylab taqsimlash bo'lib, jarayon uzoq davom etuvchi ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishiga ko'ra o'zgaruvchandir. Qishloq xo'jaligining eng to'liq joylashtirilishi ushbu hududda ma'lum turdagi mahsulot ishlab chiqarish hajmi

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

hamda u yoki bu turdagi yalpi va tovar mahsulotlarining umumiy hajmidagi alohida hududlarning hissasi kabi ko'rsatkichlar bilan izohlanadi. Qishloq xo'jaligini joylashtirish quyidagi tamoyillarga asoslanadi. Qishloq xo'jalik mahsulotlari birgina uni ishlab chiqarish hajmini o'stirishdagi mehnat va mablag'lar sarfini minimallashtirish. Yerdan, moddiy mehnat va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish ushbu hududda boshqalarga nisbatan qishloq xo'jalik mahsulotlarining eng kam tannarxini ta'minlashi kerak. Bu tamoyilni hayotga tadbiiq etish O'zbekiston Respublikasidagi sub'yektlar, iqtisodiy tumanlar, tabiiy zonalarning ko'p yillik ma'lumotlari bo'yicha jiddiy tahlillar o'tkazishni taqozo etadi: Bozor talablarini hisobga olish, Talab o'ta yuqori bo'lgan mahsulotni bozorga joylashtirish, hududda yuzaga kelgan ishlab chiqarish shartlari, past rentabelli mahsulot ishlab chiqarish paydo bo'lmasligini hisobga olgan holda qishloq xo'jaligining ixtisoslashuvi va kontsentratsiyalashuviga mos holda amalga oshirilishi kerak. Hudud iste'molchilarini oziq-ovqat mahsulotlari bilan o'zini-o'zi ta'minlash darajasining mehnatni hududlararo va xalqaro bo'linishi bilan bog'liqligini hisobga olish kerak. Hududda alohida tur mahsulotlarni qayta ishlab chiqarish, ulam ing ichki va tashqi bozorlarga yetkazib berilishini ta'minlash lozim. Qishloq xo'jaligi va sanoat rivojlanishining optimal mutanosibligi. Qayta ishlash korxonalarini arzon xomashyo ishlab chiqariladigan zonalarga joylashtirish, ulami xomashyo zonasi bilan ta'minlash. Shu bilan birga qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi iste'molchilarga yaqinlashadi va yirik shaharlar, sanoat markazlari yaqiniga joylashadi. Bu esa yetkazib berish xarajatlarini minimallashtirib, mahsulotlar yo'qotishlarini kamaytirishga imkon beradi. Transport xarajatlarini qisqartirish yo'l tarmoqlarining rivojlanishi, temir yo'l masofalarining, suv yo'llarining yetarlicha uzunligi qishloq xo'jaligi korxonasini oqilona joylashtirish imkonini beradi, ishlab chiqarish tannarxi past bo'lgan tumanlardan mahsulotlarni aholi zich joylashgan iste'mol joylariga yetkazib berish imkoniyatlarim kengaytiradi. Mamlakatning oziq-ovqat m ustaqilligini ta'minlash qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni oqilona joylashtirish, mamlakatning iqtisodiy mustaqilligini mustahkamlab, importga bog'lanib qolishining oldini oladi.

Mahsulot ishlab chiqarish muntazam ravishda o'sishi uchun korxonalar mehnat sarfi kam ayishiga erishiladigan hududlarda barpo etilishi kerak. Shu maqsadda qator yillar dinamikasida zonalar bo'yicha iqtisodiy tumanlar, hududlarning mahsulot birligiga nisbatan mehnat sarfi va moddiy pul xarajatlari tahlil qilinishi kerak. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini oqilona joylashtirishning asosiy mezonlari - mehnat sarfini maksimal darajada tejash. Mamlakat hududi bo'yicha qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini joylashtirilishini baholash uchun bu

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

jarayon ta'sirida yuz beradigan asosiy omillarni ajratish kerak. Ishlab chiqarishni joylashtirish omili, deb qishloq xo'jaligi obyekti (korxonona) yoki respublika tarmog'i, iqtisodiy hudud shuningdek, territorial ishlab chiqarish majmualari joylashadigan kuchlar yig'ilgan joyni hisobga olish qabul qilingan. Qishloq xo'jaligini joylashtirishning asosiy omillari: - hududning tabiiy potentsiali;

- yer bilan ta'minlanganlik (hudud aholisi jonboshiga to'g'ri keladigan haydaladigan shudgor, ozuqa yerlari ajratilgan holda qishloq xo'jaligi yerining maydoni);

- mahsulot sotish bozorlariga nisbatan xo'jalikning joylashgan o'rni;

- xomashyolarni saqlash va transport vositalari bilan ta'minlanganlik darajasi;

- aholining tabiiy, tarixiy malakalarini hisobga olgan holda hududning ish bilan ta'minlanganligi;

- ilmiy-texnika taraqqiyoti va ishlab chiqarishning moddiy-texnika bazasini mukammallashtirish;

- hududda mahsulot ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligi. Qishloq xo'jaligining tabiiy potentsial (imkoniyat) larini baholashda quyidagi ko'rsatkichlardan foydalaniladi: tuproq sifati, quyosh kunlari davomiyligi, faol harorat miqdori (issiqlik bilan ta'minlanganlik) umumiy quyosh radiatsiyasi (yorug'lik bilan ta'minlanganlik), namlik sharoiti - yog'ingarchiliklar miqdori, suv resurslari bilan ta'minlanganlik, ob-havo sharoitning noqulay kelishi ehtimoli (qurg'oqchilik, sovuq urishi, sham ol va suv eroziyasi), joylashish sharoitlari va boshqalar. Ushbu omillar qishloq xo'jaligining turli tarmoqlarga turlicha ta'sir etadi. O'simlikchilik (ziroatchilik)da issiqlikni va namlikni ko'p talab qiluvchi ekinlarni tabiiy sharoitlarga qarab joylashtirish talab etiladi. Uncha katta bo'lmagan maydonlarga don uchun makkajo'xori, sabzavotlarning ba'zi turlari (baqlajon, uzum) mevali ekinlar (o'riklar, shaftolilar, sitrus mevalar, uzum) ekiladi.

Tabiiy potentsiallari o'stirishga uncha bog'liq bo'lmagan va tabiat sharoitlari jiddiy farqlanadigan hududlarda yetishtiriladigan ekinlarda hosildorlik, mahsulot sifati, xarajatlar darajasi (lalmi va kuzgi bug'doy, qand lavlagi, kungaboqar) keskin farq qiladi. Chorvachilikni joylashtirishda tabiiy omillar uncha jiddiy ta'sir qilmaydi, tabiiy iqlim sharoitlari asosan ozuqa zahiralari ta'sir qilishi mumkin. Yaylovda boqiladigan chorvachilik (qo'ychilik, molchilik, yilqichilik va boshqalar) ham tabiiy omillarga eng ko'p bog'liq bo'lgan omildir. Bunda yaylovlarning mavjudligi, ularning o'lchami, o'simliklari tarkibi, ulardan foydalanish davrining davomiyligi muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiy sharoitlar bilan bir qatorda mehnatning hududlararo bo'linishiga ta'sir etuvchi muhim omil - mamlakat yoki hududning oziqovqat bilan ta'minlanadigan aholisi sonining qishloq xo'jalik yer

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

maydoni va mahsulot eksporti orasidagi nisbatida namoyon bo'ldi. Ushbu omilning miqdoriy tasnifi yer bilan ta'minlanganlik, ya'ni yaylov, o'tloq, ko'p yillik ko'chatlar ajratilgan holda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan qishloq xo'jalik ekinlari maydonidir. Mamlakatning iqtisodiy hududlari orasida yer resurslari serob, ekin maydonlari keng hisoblangan hududlar Qashqadaryo, Navoiy, Buxoro, Qoraqalpog'iston bo'lib, ularda aholi jon boshiga 2,4 ga qishloq xo'jaligi yerlari, shu jumladan 1,5 ga shudgorlanadigan yer to'g'ri keladi. Eng kam ta'minlangan hudud esa Farg'ona vodiysi bo'lib, bu hududda kishi boshiga 0,44 ga qishloq xo'jalik ekin yem va 0,22 ga shudgorlanadigan yer to'g'ri keladi. Binobarin, iqtisodiy tumanlarning hududiy kengligi va tabiiy iqtisodiy sharoitlari xilma-xilligi tufayli ular orasida yer ta'm inoti borasida ham jiddiy farqlar ko'zga tashlanadi. Bu farqlar oziq-ovqat va xomashyo borasida o'zaro bog'liq hududlarni iqtisodiy zonalar orasidagina emas, ularning tarkibiga kiruvchi sub'ektlar orasida ham rivojlantirish zaruratini belgilab beradi. Hududlarni xususiy ishlab chiqarish hisobiga oziq-ovqat bilan ta'minlash talab darajasi va strukturasi bilan aniqlanadi. Bu ko'rsatkichlar aholi daromadlari, milliy va maishiy an'analar, demografik struktura, oziq-ovqatlarning yetarliligi, shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklarining o'lchamiga ham bog'liq. O'zbekiston Respublikasida inqirozgacha bo'lgan davrda aholi jon boshiga ba'zi asosiy oziq-ovqat mahsulotlarini nisbatan yuqori darajada iste'mol qilinishi kuzatila boshlandi. Mamlakatning ba'zi hududlarida non va non mahsulotlari, kartoshka, shakar, tuxum, sut va sut mahsulotlari iste'molining ortib ketgani, go'sht, o'simlik yog'i, sabzavotlar, mevalar iste'moli kamaygani bilan farqlandi. Shuningdek eng qimmat mahsulotlarning import narxi ko'tarilishi sababli ularning iste'moli keskin kamaydi. Korxonaning joylashish o'rni qishloq xo'jaligini joylashtirishning muhim omillaridan biridir. Mahsulotlarni saqlash va transportirovka qilish qishloq xo'jaligi tarmog'ining o'ziga xos xususiyati bo'lib, transport qatnov yo'llari, saqlash joylari, qayta ishlash korxonalarining joylashuvi kabilarni ham nazardan qochirmaslik, muhim omil sifatida ko'rib chiqish lozim. Temir yo'llar, suv yo'llari, transport vositalari bilan ta'minlanganlik qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini oqilona joylashtirish, maxsus korxonalarni takomillashtirish, tovarlarni iste'molchilarga yetkazib berish muddatlarini kam aytirish va shu orqali yuklarni tashish bo'yicha xarajatlarni sezilarli qisqartirish imkonini beradi. Transport vositalari va aloqa yo'llarining rivojlanishi ko'p tonnali va tez buziladigan mahsulotlarni saqlash va qayta ishlash joylariga zudlik bilan yetkazishni ta'minlaydi. Sut, sabzavot, meva va kartoshka kabi mahsulotlarning sifati tez buzilishini inobatga olgan holda bu kabi mahsulotlar ishlab chiqarishni to'g'ri joylashtirish juda muhimdir. Nooqilona tashishga yo'l qo'ymaslik uchun

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

bunday mahsulotlarni ishlab chiqarish yirik shaharlarning atrofiga jamlanadi, qayta ishlash korxonalarini esa (meva konservalari qiladigan, vinochilik va boshqalar) xomashyo ishlab chiqariladigan joylarga yaqinroq joylashtirish maqsadga muvofiq. Bu bilan qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishda yo'qotishlar kam ayishiga, ishlab chiqarish samaradorligi ortishiga erishiladi.

Xulosa

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini joylashtirishda alohida e'tibor hududlardagi mehnat resurslaridan samarali foydalanishga qaratiladi. Aholisi zich joylashgan zonalarda fondlar va energiya bilan ta'minlanish yetarli darajada bo'lganda, bunday joylarga mahsulot birligiga nisbatan sezilarli mehnat sarfi talab qilinadigan chorvachilik va dehqonchilikning intensiv tarmoqlarini joylashtirish kerak. Mehnat resurslari mavjudligini hisobga olgan holda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini tashkillashtirishning xo'jalik yuritish tizimi, tarmoqlar strukturasi, ekin maydonlari va boshqa elementlari shakllantirilishi kerak. Qishloq xo'jaligini oqilona joylashtirish ushbu hududda yashovchi aholining tabiiy-tarixiy urf-odatlaridan foydalanishni ko'zda tutadi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini joylashtirish iqtisodiy samaradorligining asosi – yer maydoni birligidan chiqadigan mahsulot va yalpi daromad, mahsulot birligiga moddiy-pul va mehnat sarfi, daromad va rentabellikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida 2006 - 2010 yillarda xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirishni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarori 2006. -17 aprel
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2007 yilda qishloq xo'jaligi korxonalarini fermer xo'jaliklariga aylantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarori. 2006. - 11 noyabr
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida 2010 yilgacha xizmat ko'rsatish va sendis sohasini rivojlantirishni jadallashtirish qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarori. 2007.-21 may. 36b.
4. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 2007 yil 25 dekabr. -263 b.
5. Qishloq xo'jaligi korxonalarining davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan paxta va g'alla yetishtirish xarajatlarini tijorat banklari tomonidan kreditlarsh tartibi to'g'risidagi Nizom. // "O'zbekiston qishloq xo'jaligi" jumah. – 2007.No7. - 2 b.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 28 noyabrdagi PF-4053-sonli «Iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qo'llab-quwatlash, ularning barqaror ishlashini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari dasturi to'g'risida»gi Farmoni

1.30. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – T: O'zbekiston, 2008. -4 0 b.